

Műhely

Glózer Rita – Torbó Annamária – Geisz Barbara¹

„YOUNG ADULT”

– Rajongói tartalmak és amatőr irodalom a közösségi médiában –

1. Bevezető

A számítógép-használat, a digitális eszközök és a hálózati kommunikáció terjedése az utóbbi néhány évtizedben jelentősen átalakította a tizenévesek szórakozási, szabadidő-eltöltési szokásait.² Ezzel együtt felerősödtek azok a félelmek, melyek a tiniknek a papíralapú könyvektől és általában az olvasástól való teljes elfordulását vetítették előre. Ezek a várakozások végül csak részben igazolódtak be, hiszen egyfelől az új multimediális eszközök (hangoskönyvek, e-book-olvasók) sikeresen mentették át az olvasást és az olvasókat a digitális médiatérbe, másfelől pedig a tinédzsereknek szóló könyvek kiadásának és olvasásának rohamos felfutása kezdődött az ezredforduló környékén. Új populáris média-mitológiák születtek, kultikusá váló, egész korosztályok élményvilágát meghatározó könyvek láttak napvilágot. A sikerkönyvekből idővel hasonlóan sikeres filmes adaptációk is születtek. Nemcsak a könyvek olvasása (és a filmek megtekintése), de a hozzájuk kapcsolódó különféle rajongói aktivitások is széles körben népszerűvé váltak.³ A tinédzsereknek szóló népszerű irodalom fogyasztása a rajongói aktivitás felerősödésével együtt a digitális, hálózati média felületein az amatőr irodalmi szövegek és *fanfiction*ök alko-

¹ Glózer Rita a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékének adjunktusa; Torbó Annamária ugyanitt tudományos segédmunkatárs, a Nyelv és Kommunikáció Doktori Program hallgatója; Geisz Barbara a Pécsi Tudományegyetem politikatudomány mesterképzési szakos hallgatója.

² Erről több nagymintás, átfogó európai és tengerentúli kutatássorozat számol be. (Lásd például Sonia LIVINGSTONE, Giovanna MASCHERONI, Kjartan OLAFSSON and Leslie HADDON, *Children's Online Risks and Opportunities: Comparative Findings of EU Kids Online and Net Children Go Mobile*, 2014, hozzáférés: 2018.11.13, <http://netchildrengomobile.eu/reports/>; Mizuko ITO, Sonja BAUMER, Matteo BITTANTI, Danah BOYD, Rachel CODY, Becky HERR-STEPHENSON, Heather A. HORST, Patricia G. LANGE, Dilan MAHENDRAN, Katynka Z. MARTÍNEZ, C. J. PASCOE, Dan PERKEL, Laura ROBINSON, Christo SIMS and Lisa TRIPP, *Hanging Out, Messing Around, and Geeking Out. Kids Living and Learning with New Media* [Cambridge: MIT Press, 2010]).

³ Lásd például: Henry JENKINS, *Fans, Bloggers, and Gamers: Exploring Participatory Culture* (New York: New York University Press, 2006).

tásának és fogyasztásának új, időnként meglepő formáit hozta létre. A jelek szerint a fiatal digitális korosztályok esetében sem kell temetni sem az olvasásra, sem az irodalmi szövegek létrehozására való hajlandóságot, ugyanakkor ezek a tevékenységek jól látható módon áttevődtek a fiatalok által használt közösségimédia-plafomokra.⁴

2. Transzmediális történetmesélés, konvergens platformok

Az irodalmi szövegek termelése, fogyasztása, a rajongói részvétel és hozzájárulás sokféle formája közötti összefüggéseket a *transzmedialitás* koncepciójának segítségével ragadhatjuk meg. A *transmedia storytelling* az újmédia ábrázolási módszereire általánosan jellemző történetmesélési mód. A transzmediális művek cselekménye összetett médiaplatformokon keresztül bontakozik ki, és minden egyes újabb szöveg megkülönböztethető, ugyanakkor értékes hozzájárulást képes nyújtani az egész szöveguniverzumra vonatkozóan. Ideális esetben minden egyes médium azt nyújtja, amiben a legjobb – legyen szó filmes adaptációról, a televízióban, regényeken, képregényeken vagy számítógépes játékokon keresztül megvalósult kiterjesztésről. A történetek franchise-szerűen íródnak tovább a különféle médiaplatformokon, de minden egyes franchise-elemnek önállóan kell lennie ahhoz, hogy a fogyasztó anélkül is élvezhesse például a számítógépes játékot, hogy ismerné a filmet, és fordítva.⁵ Napjaink populáris kultúrájában rengeteg példát találunk az efféle történetmesélésre, „a Star Wars-univerzumtól a televíziós sorozatokra épülő spin-offokon,⁶ játékokon, regényeken át az internetes fanfiction oldalakig”⁷

A *fanfiction*ök, vagyis különféle művekhez (regényekhez, filmekhez, televízióműsorokhoz, sorozatokhoz, képregényekhez, musicalekhez) kapcsolódó rajongói szövegek a múlt század második felétől kezdve vannak jelen a kultúrákutatók napirendjén. A rajongói szövegek – emlékeztet Kisantal Tamás – „sokféleképpen viszonyulhatnak az eredetihez: folytatják azt, valamelyik szereplővel külön történetet ír-

⁴ A szövegben gyakran előforduló platform, illetőleg médiaplatform kifejezések használatával a kortárs médiakutatáson belül José van Dijck által képviselt megközelítéshez kapcsolódunk, aki az új, digitális médiumoknak a felhasználókra és használati módokra gyakorolt befolyását hangsúlyozza, ahogy arra nemrég megjelent könyve már címében (*The Platform Society*) is erőteljesen utal (José van DIJCK, Thomas POELL and Martijn de WAAL, *The Platform Society. Public Values in a Connective World* [Oxford: Oxford University Press, 2018]). Van Dijck vitatja Jenkins optimista vélekedését a digitális médiumoknak a laikusok, rajongók részvételét előmozdító szerepére vonatkozóan. Platform alatt a tanulmányban olyan szolgáltatást, website-ot, mobilapplikációt értünk, mely médiatartalmakat tesz elérhetővé a felhasználók számára.

⁵ JENKINS, *Fans, Bloggers, and Gamers...*, 95–96.

⁶ A kifejezés a médiatudományi szaknyelvben arra a jelenségre utal, amikor egy már létező médiatartalomtól kiindulva, annak valamely részletére, sajátos elemére fókuszálva egy újabb rádiós, televíziós, filmes tartalom, képregény vagy videójáték jön létre.

⁷ KISANTAL Tamás, „TörtéNet – elmélet”, *Aetas* 27, 1. sz. (2012): 198–214, 203.

nak, az eredeti egy homályban hagyott pontját kiegészítik és így tovább”⁸ A különféle médiaplatformokon megnyilvánuló rajongói aktivitások egyik legismertebb jelenkori kutatója, Henry Jenkins számos elemzésében mutat rá arra, hogy a fanfictionökben is megfigyelhető transzmediális történetmesélés az eredeti alkotás olyan kiterjesztéseként fogható fel, amely új elemek felvonultatásával képes bővíteni az eredeti mű megértését.⁹

A rajongói szövegek¹⁰ korábban javarészt fanzine-okban vagy kézről kézre adva terjedtek, de nyomtatott formában csak viszonylag szűk közönség elérésére voltak alkalmasak. Napjainkban főleg az interneten, weboldalakon találkozunk velük, ahol közvetlen lehetőség nyílik az egyes szövegekkel kapcsolatos visszajelzésekre.¹¹ A könnyen hozzáférhető fanfiction-oldalokon az olvasók eligazodását gyakran műfaji vagy stílusra utaló címkék és kategorizálás segítik. Egyes portálok fórummal is rendelkeznek, ahol fel lehet venni a kapcsolatot az írókkal. Az adminisztrátorok feladata közé tartozik a fórum és a kritikák moderálása, továbbá ők szűrik ki a megjelenésre alkalmatlan történeteket. A fanfictionök hatalmas internetes robbanása sok vitát is kiváltott, különösen a szerzői jogok érvényesítésével kapcsolatban.¹²

A média-gazdaságtani megközelítés szerint a fanfictionök speciális felhasználói tartalmak, A *user generated content* (UGC), illetve *user created content* (UCC) megnevezések a fogyasztás és termelés megváltozott logikájára utalnak: a digitális, interaktív média tartalmait már nem kizárólag profitorientált és professzionális médiavállalkozások állítják elő, hanem jelentős részben laikus, amatőr felhasználók, nonprofit alapon. A közösségi oldalak mindegyikének működésében jelen van a felhasználói tar-

⁸ KISANTAL, „TörtéNet – elmélet”, 203.

⁹ Lásd például: Henry JENKINS, *Textual Poachers. Television Fans and Participatory Culture* (New York–London: Routledge, 1992); Henry JENKINS, *Convergence Culture. Where Old and New Media Collide* (New York: New York University Press, 2006); Henry JENKINS, *Multiculturalism, Appropriation, and the New Media Literacy*, 2009, hozzáférés: 2018.11.13, http://henryjenkins.org/2009/06/multiculturalism_appropriation.html.

¹⁰ A történeteket általában fic-nek vagy fanfic-nek nevezik.

¹¹ A fanfictionök legismertebb nemzetközi gyűjtőhelyének a *fanfiction.net* tekinthető.

¹² Lásd például JENKINS, *Fans, Bloggers, and Gamers...*, 2006; Jacqueline D. LIPTON, „Copyright and the Commercialization of Fanfiction”, *Houston Law Review* 52, 2. sz. (2014): 425–466.

A közelmúltig általánosan elfogadott vélekedés volt, hogy a fanfictionök nem kereskedelmi, hanem nonprofit jellegű tartalmak, amelyek elsősorban az eredeti művek rajongói számára íródnak. Ezt a vélekedést alapjaiban rengette meg *A szürke ötven árnyalatának* esete. E. L. James ma már világszerte ismertté vált erotikus könyvtrilógiája eredetileg ugyanis egy fanfiction volt a *fanfiction.net*-en, és a szintén roppant sikeres vámpiros könyv- és filmsorozaton, az *Alkonyaton* alapult. Később a szereplők neveit, bizonyos elemeket, valamint a címet megváltoztatva jelent meg az első könyv, ezzel párhuzamosan pedig a fanfictionök eltűntek a világhálóról. Azóta több, *A szürke ötven árnyalatához* hasonló esetről lehet hallani.

talom-előállítás momentuma, de vannak kifejezetten ezek előállítására és publikálására létrehozott úgynevezett UGC-platformok.¹³

A rajongói irodalom keletkezésének, terjedésének kontextusát technológiai és tartalmi értelemben is döntően meghatározza a *médiakonvergencia* jelensége.¹⁴ A digitális médiatechnológiák összekapcsolódásával olyan átjárható médiatér jött létre, melyben a különféle témák, motívumok vagy egész médiatartalmak könnyedén áramolhatnak egyik platformról a másikra, miközben a közönség is képes követni a számára kedves motívumokat. A jelenkori konvergens médiakultúrában (*convergence culture*¹⁵) a hagyományos¹⁶ és az új digitális médiumok közötti átjárás számos esetben együtt jár a felhasználóknak a médiaproduktumok előállításában való aktív részvételével (*participatory culture*¹⁷). A felhasználói tartalmak (UGC) egy fontos része rajongói tartalom, fanfiction, melyek valamilyen klasszikus médiaszövegből, hagyományos médiumból kiindulva a digitális, közösségi média új platformjain származékos, transzformatív médiaszövegekként jelennek meg. Ennek egy izgalmas példáját kínálják a young adult (YA) irodalom által inspirált újmédiás amatőr irodalmi művek, köztük számos fanfiction.

2.1. Young adult fiction

Bár a young adult ma már leginkább afféle elcsépett, csöpögős-romantikus vagy klisékel teli, disztópikus világokat bemutató filmes kategóriaként él a köztudatban, ennél sokkal összetettebb és változatosabb jelenséggel állunk szemben. Maga a YA eredetileg nem is filmek, hanem irodalmi alkotások összefoglaló elnevezése volt, melyek elsősorban a 12–18 éves korcsoportnak, vagyis a hétköznapi életben csak tinédzserként emlegetett fiataloknak íródtak, ennél fogva az ő mindennapi problémáikra reflektálnak.¹⁸

A young adult irodalom eredete

A young adult mint önálló irodalmi kategória csak azután jelent meg, hogy az 1940-es évektől kezdődően a tinédzserkort egyre inkább egy önálló életszakaszként, a tinédzsereket pedig autonóm fogyasztókként kezdték tekinteni, és kifejezetten nekik szóló alkotások jöttek létre (ezek főként rádió- és tévéműsorok voltak). Ez a fo-

¹³ Michael LUCA, „User-Generated Content and Social Media. Chap. 12”, in *Handbook of Media Economics*, Vol. 1B, eds. Simon ANDERSON, Joel WALDFOGEL and David STRÖMBERG (h. n.: North-Holland Publishing Company, 2016). Példaként említhető a Wikipédia, az Airbnb, a Twitter, a Pinterest vagy az Instagram.

¹⁴ CSIGÓ Péter, *A konvergens televíziózás. Web, TV, közösség* (Budapest: L'Harmattan, 2009).

¹⁵ JENKINS, *Convergence Culture...*, 2006.

¹⁶ Itt most a könyvet, a rádiós és televíziós tartalmakat értjük ezalatt.

¹⁷ Henry JENKINS, *Multiculturalism, Appropriation, and the New Media Literacy*, 2009, hozzáférés: 2018.11.13, http://henryjenkins.org/2009/06/multiculturalism_appropriation.html

¹⁸ Kifejezetten az irodalmi alkotásokat még YAL-ként (young adult literature) is szokás emlegetni.

lyamat végül a '60-as években csúcsondott ki, amikor megjelentek az első igazi young adult regények, amelyek már kimondottan ennek a korosztálynak a problémáival foglalkoztak. Léteztek ugyan már előtte is úgynevezett *junior novelek*, ám ezek jellemzően szirupos románcok voltak, és nem igazán foglalkoztak a fiatalokat érintő lényeges kérdésekkel.¹⁹ Az áttörést a Hinton által írt 1967-es *Kívülállók*, és a Robert Lipsyte által papírra vetett *The Contender*²⁰ hozta meg, amelyek végre egyaránt megfelelték a kortárs realizmus trendjének és a fiatalok igényeinek.²¹ A *Kívülállók* középpontjában a tinédzser bandatagok közötti városi „hadviselés” áll, a greaserek (zselések) és a socok (pubik) ellentétére fókuszálva. Mivel a korábbi fiataloknak szóló irodalmi alkotásokat szinte mind következetlen és sablonos fikcióknak tekintették, amelyekben a románcé a főszerep, és nem jelenik meg bennük „a fiatalokat sarokba szorító társadalmi dzsungel”²², a bandák közötti erőszakot, sőt gyilkosságot is ábrázoló *Kívülállók* nagy előrelépésnek számított. A sportot középpontba állító *The Contender* egyike az első olyan YA regényeknek, amelyeknek főhőse színesbőrű. A főszereplő, Alfred Brooks a bokszringben és az életben egyaránt versenyzővé válik, miközben kénytelen szembenézni barátja drogproblémáival. A könyv fő üzenete, hogy ahhoz, hogy valaki bajnok lehessen, előbb versenyzővé kell válnia, vagyis fel kell tudnia állni egy-egy kiütés után.

A '70-es évek művei tovább haladtak ezen a nyomvonalon, aminek eredményeképpen a realiztikus regény egyre erősebb trenddé vált. Jellemzője volt, hogy a cselekményt általában egyes szám első személyben beszélték el, és valós társadalmi problémákra koncentráltak, mint például a kábítószerrel való visszaélés, a terhesség vagy a gyász, gyakran több árnyalatot vonultatva fel a pusztán happy endingnél. A kutatók úgy tartják, hogy ez az időszak volt a young adult első aranykora.²³ A fiatalok azonban idővel egyre kevésbé érdeklődtek a problémaközpontú regények iránt, ami az 1980-as évektől többféle fikciós műfaj virágzásának is kedvezett, többek között a horrorénak.²⁴ Szintén ezeknek az éveknek a termése az egyiptetűjű ikerlánypár gimnáziumi kalandjairól szóló *Sweet Valley High* címet viselő többszerzős regénysorozat is.²⁵ A '90-es évek elején úgy tűnt, hogy a young adult eltűnőben van,

¹⁹ Magyarul leginkább az ifjúsági regény kifejezést használhatnánk rájuk.

²⁰ Magyarul *A versenyző*, de nincs hivatalos magyar fordítása.

²¹ Michael CART, „Reviewing Children’s and Young Adult Literature”, in *Handbook of Research on Children’s and Young Adult Literature*, eds. Shelby A. WOLF et al., 455–466 (New York: Routledge, 2011).

Michael CART, „How America Invented »Young Adult« Fiction for a New Kind of Teenager”, in *Zócalo Public Square*, 2018. máj. 3., <http://www.zocalopublicsquare.org/2018/05/03/america-invented-young-adult-fiction-new-kind-teenager/ideas/essay/>.

²² S. E. Hinton szavait idézi Michael CART, „How America Invented...”, 2018.

²³ Néhány népszerű szerző ebből az időszakból: Judy Blume, Lois Duncan, Robert Cormier.

²⁴ Ekkor indult R. L. Stine híres *Fear Street* című könyvsorozata, akinek egy másik, *Goosebumps* címmel kiadott sorozatát tömöríti magába a 2015-ös *Libabőr* (*Goosebumps*) című film is.

²⁵ Ebből 1994 és 1998 között tévésorozat is készült.

az 1970-es évek alacsony születésszámának következményeként a YA könyvek piaca hanyatlott. Az 1992-es év és az azt követő baby boom azonban idővel a tinédzser olvasók reneszánszát eredményezte, amelynek köszönhetően az ezredfordulón megkezdődhetett a YA második aranykora.²⁶

A YA globális térhódítása

A 2000-es években a young adult fikció egyre inkább a fantasy, a horror és a science fiction irányába fordult. A *Harry Potter* globális sikere után láttak nagyobb számban napvilágot a folytatásos fantasztikus, majd az évtized végén, a 2010-es évek elején a disztópikus YA regények. Ezek megjelenésével párhuzamosan a young adult legnépszerűbb irodalmi alkotásaiból mozgóképes, többnyire mozi-vászonra adaptált alkotások is készülnek és a filmsorozatok is nagy népszerűségnek örvendenek.

A *Harry Pottert* követő nagyobb sikert Stephenie Meyer vámpír sagája,²⁷ az *Alkonyat* vívta ki magának. Meyer határozottan nyúl vissza a románc régóta bevált motívikus elemeihez – mint amilyen a *költözés* és új iskola, a *szexuális hátrahagyása* – mindezt vámpírokkal és vérfarkasokkal színesítve. Az író mormon vallása minden bizonnyal rányomta bélyegét a történetre, ez többek között a szexuális önmegtartóztatás hangsúlyozásában is megmutatkozik. A közelmúltban a vámpíros tematikához kapcsolódóan az *urban fantasy* műfaja vált rendkívül népszerűvé. Az ilyen típusú művek cselekménye a fantasztikus elemek ellenére többnyire valós városi környezetben bontakozik ki, mint például Cassandra Clare *A végzet ereklyéi* című könyvsorozatának vagy Richelle Mead *Vámpíradakadémia*jának esetében.²⁸ Ezek a történetek egytől egyig a fiatal lány olvasókat tekintik célközönségüknek, az olyan gender-függetlennek számító sikerekkel szemben, mint amilyen Rowling ikonikus alkotása vagy mondjuk a *Percy Jackson*-sorozat kalandregényei.²⁹ A YA-művek esetében az egyes zsánerek többnyire nem önmagukban fordulnak elő, hanem szinte mindig megfigyelhető egyfajta műfaji hibridizáció. A jelek szerint a kevert műfajú alkotásokkal a fiatalabb korosztály könnyebben megszólítható.³⁰

²⁶ Ashley STRICKLAND, „A Brief History of Young Adult Literature”, in CNN, 2015. ápr. 15., <http://edition.cnn.com/2013/10/15/living/young-adult-fiction-evolution>.

Shelley M. DIAZ, „YA’s Long Reach”, *School Library Journal*, 2015. nov. 22–25.

²⁷ A saga eredeti jelentése legendás hősről szóló kora középkori skandináv monda, prózai elbeszélés.

²⁸ Mindkettő első részéből készült filmváltozat is, amelyeknek azonban sem a kritikusok, sem a rajongók tetszését nem sikerült elnyerniük. *A végzet ereklyéit* végül *Shadowhunters: The Mortal Instruments* címmel televíziós sorozat formájában is vászonra vitték, és immár a 3. évadnál tart az Egyesült Államokban.

²⁹ Bár ebből is csak kettőt filmesítettek meg az öt könyv helyett.

³⁰ A filmadaptációk esetében megemlíthető például a dramedy (egyszerre dráma és vígjáték) hibrid műfaja, mint amivel a *Kszi*, *Simon* esetében találkozhatunk, de többek között az *Alkonyat* is egyszerre dark fantasy és romantikus dráma.

A fantasy mellett a 2010-es évek egyértelműen a sci-fi, azon belül is a disztópikus regények előretörésének kedveztek. E trend előfutárának *Az éhezők viadala* trilógia tekinthető, amelyet később többek között *A beavatott* és *Az útvesztő* követett. A világpolitika drámai helyzete elég valószínűvé teszi, hogy a jelenlegi disztópikus YA trend folytatódni fog – és valószínűleg egyre inkább közeledik majd a fikciós világtól a mindennapi valóság irányába.³¹ A legutóbbi sikernek számító *Ready Player One* ugyan nagyrészt egy virtuális valóságban játszódik és egyfajta cyber-disztópia-ként értelmezhető, ám alapját a '80-as évek iránti erőteljes nosztalgia jelenti.

Fontos megjegyezni, hogy bár a jellemzően jóval nagyobb költségvetéssel és hollywoodi sztárokkal dolgozó, fikciós világokban játszódó filmadaptációk gyakran nagyobb nyilvánosságot kapnak, a realista YA regények is egyre népszerűbbek. Ide sorolhatók a közkedvelt John Green történetei, mint amilyen például a *Csillagainkban a hiba* című romantikus dráma.

A YA irodalom egyik legfontosabb célkitűzése nem mellesleg a társadalmi diverzitás megjelenítése a tabuk ledöntése révén, így sok realista regény középpontjában valamilyen mentális vagy testi betegségnek a megélése áll, és számos történetben találkozhatunk a többségi társadalom perspektívájából deviánsnak tartott karakterekkel. Előbbire kiváló példaként szolgál Neal Shusterman *Az óceán mélyén* címmel megjelent díjnyertes alkotása, amelynek főhőse skizofréniás, valamint a már említett *Csillagainkban a hiba*, amelynek két főszereplője rákos beteg. Említést érdemel az *Egy különnc srác feljegyzései* is, amelyben az egyik fontosabb szereplő homoszexuális, valamint meghatározó szerepet kap benne olyan problémák feldolgozása, mint amilyen a nem kívánt terhesség vagy a családon belüli erőszak. Úgy tűnik, hogy a producerek egyre inkább hajlandóak megfilmesíteni a szexuális és faji diszkrimináció súlyosabb problémáit felvető könyveket is, 2018 tavaszán került például a mozikba a *Kszi, Simon*,³² amelynek már nemcsak egy mellékszereplője, hanem maga a főhőse homoszexuális, továbbá épp ezen tanulmány írása közben mutatják be *A gyűlölet, amit adtál* című könyvadaptációt is. Angie Thomas regényét valós események és a *Black Lives Matter*³³ mozgalom inspirálták.

A YA jelenség nemcsak a témakörök és a műfaj, hanem a formátum tekintetében is nagyfokú komplexitást mutat. Olyan hibrid alkotások térhódítása is megfigyelhető, mint amilyen többek között az illusztrált regény. Ebben a műfajban az egyik legismertebb Markus Zusak II. világháború idején játszódó műve, *A könyvtolvaj*, amelyben Zusak a regény cselekményén belül két illusztrált történetet is az olvasó elé tár. Ezen kívül érdemes megemlíteni a *Vándorsólyom kisasszony különleges gyermekei* triló-

³¹ „A Brief History of Young Adult Fiction”, *Oxford Royal Academy*, 2016. dec. 15, hozzáférés: 2019. 05. 15, <https://www.oxford-royale.co.uk/articles/young-adult-fiction.html>.

³² Az alapjául szolgáló Becky Albertalli regény *a Simon és a Homo sapiens-lobbi* címet viseli.

³³ „A fekete életek is számítanak.” 2013-ban indult amerikai radikális jogvédő mozgalom, melynek célja az egyenlő bánásmód kivívása az afroamerikai állampolgárok számára.

giát,³⁴ melynek történetét a szerző a könyvben szereplő régi fekete-fehér fényképek köré építette fel, ezzel kölcsönözve egyedi hangulatot alkotásának.

A YA-művek közös jellemzői

Bár sok különböző formátumban és műfajban születnek, a YA-műveknek számos, elsősorban a narratívában megragadható jellegzetessége van, amelyek bizonyos mértékig mindegyik alkotásban tetten érhetők. A YA-könyvek cselekményének középpontjában a főhősök felnőtté válása (*coming-of-age*) áll. Fontos szerep jut mindeközben az emberi kapcsolatoknak (családi, baráti, szerelmi), így az ezekből eredő konfliktusok is visszatérő témáknak számítanak. Különböző hangsúlyokkal sokszor jelenik meg az iskola (gyakran bentlakásos középiskola) intézménye, az első szexuális együttlét megélése, az alkohol- vagy drogproblémák, a szabados vagy trágár beszéd. Az igazán jó YA-történetek arra ösztönzik a fiatalokat, hogy merjenek túllépni saját határaikon. A YA esszenciáját maga a felfedezés és a felfedezés folyamatával együtt járó kihívások biztosítják, egyszerre nyújt menekülést és katarzist számukra a mindennapi problémák sokaságának közepette.³⁵ A karakterekre és narratívára vonatkozó sokszínűség megkönnyíti az identifikációt, hiszen mindenki megtalálhatja a saját identitásához leginkább közel álló narratívát. Ugyanakkor a YA szélesebb értelemben vett társadalmi értékeként tartják számon, hogy elősegíti a megértést és az empátiát azok iránt, akik eltérnek az átlagtól, valamilyen értelemben mások.³⁶

2.2. Wattpad – irodalmi applikáció amatőr szerzőknek

Az amatőr írók, különösen a fiatalok körében már évek óta rendkívül népszerű a Wattpad nevű, a felhasználók által írt irodalmi szövegek közzétételére szolgáló applikáció, melyet 2006-ban Torontóban az úgynevezett Project Gutenberg keretein belül³⁷ indított útjára Ivan Yuen és kollégája, Allen Lau. Bár kezdetben csupán weboldalként működött, amelyhez számítógépen keresztül lehetett hozzáférni, a technológiai trendeknek és az oldal növekvő népszerűségének köszönhetően idővel táblagépen és a telefonon is elérhetővé vált.

³⁴ Az első könyv címe: *Vándorsólyom kisasszony különleges gyermekei*.

³⁵ DIAZ, „YA’s Long Reach”, 23.

³⁶ Michael CART, „The Value of Young Adult Literature”, YALSA, 2008. január, hozzáférés: 2019.05.08, <http://www.ala.org/yalsa/guidelines/whitepapers/yalit>. A young adultról magyar nyelven lásd még: TORBÓ Annamária, „A young adult fikció és rajongói”, *ME.dok: Média-Történet-Kommunikáció*, 2. sz. (2016): 95–106.

³⁷ A PG kezdeményezést eredetileg Michael S. Hart amerikai író indította el még 1971-ben. Eredeti célja az volt, hogy minél több jelentős alkotást archiváljanak, digitalizáljanak és ezzel megőrizzenek az utókor számára. Napjainkban több mint ötvenhétezer e-könyv, illetve más formátumú – HTML, PDE, EPUB, MOBI és Plucker – dokumentum érhető el a nyilvánosság számára a projektnek köszönhetően.

A Wattpadon írt történetek e-book-hoz hasonlóan olvashatók. A könyvekhez előre megszerkesztett borítót lehet társítani, a közzétett fejezetekhez képeket, videókat csatolhat a szerző, és – akár más filmek jeleneteit összevágva – olyan kreatív trailert alkothat meg, mely még jobban felkeltheti az olvasók figyelmét.

Az applikáció funkcióit eredeti célkitűzéseinek megfelelően alkották meg. Praktikus és könnyen kezelhető felületről van szó, amely a felhasználók számára lehetővé teszi, hogy regisztrációt követően a lehető legkényelmesebben írhasanak és olvashassanak akár hosszabb szövegeket is. Az érdeklődők más közösségi jellegű applikációkhoz hasonlóan Facebook- és Twitter-fiókkal is regisztrálhatnak az oldalra.

Egy átlagos Wattpad-profil nem sokban tér el a többi közösségi felületen létrehozható profiloktól. A profil- és borítókép mellett mindenki maga választhatja meg a felhasználónevét, ami az esetek többségében itt sem a felhasználók valódi neve, hanem egyfajta írói álnév, amellyel megőrizhetik anonimitásukat. Emellett a profilján mindenki közzétehet bemutatkozó szöveget, kulcsszavak segítségével megnevezheti érdeklődési köreit, hobbijait, életcéljait. A Twitterhez és az Instagramhoz hasonlóan a Wattpadon is működik a *követés* funkció, emellett a tevékenységeknek léteznek privát és publikus alternatívái is mind a szerzők, mind az olvasók számára. Ezek közé tartozik az úgynevezett *könyvtár* funkció, amellyel minden felhasználó rendelkezhet, és ide mentheti el azokat a történeteket, amelyeket a későbbiekben el kíván olvasni. Ebben az esetben egy privát funkcióról beszélünk, amely csakis a regisztrált tag számára látható, azonban az azonos rendeltetésű *olvasólista* már nyilvános, bárki megtekintheti, aki a felhasználó adatlapjára lép, így láthatóvá válik, milyen típusú történeteket kedvel az illető.

A Wattpad napjainkban főként közösségi storytelling-applikációként működik, és már több mint hatvanötmillióan használják világszerte. Az egyik alapító, Lau úgy fogalmazott, hogy számukra a Wattpad nem pusztán egy sikeres startup cég, hanem küldetésüknek tekintik az írás és az olvasás népszerűsítését. A tagok egy része számára a nyilvános platformon való tevékenykedés – legyen az írás, olvasás vagy mindkettő – csupán szórakozás, a szabadidő eltöltésének egy lehetséges módja, ám legalább ugyanennyi elkötelezett amatőr szerzőt is találunk közöttük. A Wattpad ugyanakkor nem kizárólag amatőr szintér, hiszen számos világhírű bestseller-szerző – például Paulo Coelho és Margaret Atwood – is jelen van a felületen, és arra is van példa, hogy a Wattpadról indult amatőr szerző idővel a könyvpiacra is sikeressé és elismertté válik. Ilyen például Beth Reekles, akinek egy hagyományos középiskolai románcot feldolgozó YA története, a *Kissing Booth* (*Csókfülke*) eredetileg a Wattpadon jelent meg. Reekles mindössze 16 éves volt, amikor az egyes fejezeteket elkezdte közzétenni az applikációban. Egy év alatt több mint 19 millió felhasználó olvasta a történetet, így Reekles alkotása nagyon hamar az egyik legnépszerűbb Wattpad-regény lett. A *Kissing Booth* 2012-ben könyvváltozatban is megjelent,³⁸ majd a Netflixen debütált film révén került ismét reflektorfénybe 2018 tavaszán.

³⁸ Magyarul *Csókot vegyenek!* címmel jelent meg.

Anna Todd *After (Azután)* című műve hasonló karriert futott be. Todd 2013-ban, húszas évei elején fogott bele az eredetileg fanfictionnek induló történetébe, melynek középpontjában a főiskolás Tessa és az egykori One Direction³⁹ tagja, Harry Styles meglehetősen problémás kapcsolata áll. A young adultnál eggyel idősebb, úgynevezett new adult (NA) korcsoportnak⁴⁰ szóló történetből 2014-ben könyv született, melyet azóta már kilenc másik követett.⁴¹ Az azonos című filmet a tervek szerint 2019 áprilisában mutatják be.

A fentiekből is kitűnik, hogy az applikáció egyik kétségtelen előnye a könnyű hozzáférhetőség, mind az olvasni, mind az írni vágyók számára. Ennek, valamint a YA irodalmi szcéna és a könyvpiac felé történő közvetítésnek a révén elősegíti a kulturális demokratizmust. A Wattpad leginkább a fiatal korosztály körében népszerű, közülük is mind szerzőként, mind olvasóként elsősorban nők használják.⁴²

Wattpad-történetek, körkönyvek, fanfictionök

Bár úgy tűnhet, a Wattpad elsősorban irodalmi jellegű platform, valójában a vizualitásnak és a közösségi tevékenységeknek is jelentős szerepük van az applikáción belül. A szerzők többnyire gondosan megválasztják az általuk publikált történetek borítóit, és fejezetenként egy-egy képet vagy videót is csatolnak az új szövegrészekhez. Nem ritka az sem, hogy a tagok a történetek főszereplőit fotókkal „illusztrálják”, továbbá igénybe vehetik a *cast* funkciót, amelynek leginkább a rajongói tartalom-előállítás során van komoly jelentősége. Ilyen esetekben valós személyek – általában színészek, énekesek – testesítik meg az adott karaktereket. Mindez megkönnyíti az olvasók szá-

³⁹ A One Direction egy 2010 és 2015 között működő, fiúkból álló brit-ír pop együttes volt. A brit X-faktorban tűntek fel, és rövid idő alatt hatalmas népszerűségegre tettek szert, elsősorban a fiatal lányok körében

⁴⁰ A new adult regények elsődlegesen a YA-ból kinövő 18 év feletti fiatal felnőttekhez szólnak. A felsőoktatási intézménybe járókat megcélzó, tulajdonképpen felnőtt problémaköröket (karrier, otthon elhagyása, drog-alkohol) tárgyaló, cselekménydús munkákról van szó, melyekben már a szexualitás egy jóval kendőzetlenebb formája is megjelenhet. Az eddigi legsikeresebb new adult műnek kétségtélvesen *A szürke ötven árnyalata* tekinthető.

⁴¹ A könyvben Harry Styles nevét Hardin Scottra cserélték. A regények közül csak az első négy érhető el magyar nyelven, a legelső *Miután* címmel jelent meg 2015-ben.

⁴² Lásd GEISZ Barbara, *Kapcsolati hálók és közösségek a Wattpadon – Egy storytelling közösség mint az online írás színtere*, szakdolgozat (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2018). Egy aktív Wattpad-felhasználók körében (Facebook-csoportjukban) végzett 436 fős online megkérdezés tanúsága szerint a magyar wattpaderek 97,9%-a nő. A legfiatalabb válaszadó 11, a legidősebb 39 éves volt a kutatás idején (2018). A megkérdezettek 63%-a általános, 23%-a középiskolás, lakóhelyüket tekintve pedig körülbelül háromnegyedük városban él (a főváros is ideértve). A magyar nyelvű wattpad-felhasználók száma mintegy 3000-re tehető, ide számítva azokat is, akik már nem aktívak, de még rendelkeznek felhasználói fiókkal (GEISZ, *Kapcsolati hálók és közösségek...*, 2018).

mára a karakterek elképzelését, hiszen a szereplőkhöz általuk ismert hírességek képe kapcsolódik.

A felhasználók a platformon valamiféle online irodalmi közösség, kiberszubbkultúra tagjai, akik egymásra a Wattys vagy Watterpad megnevezést használják. Figyelemre méltó, hogy mennyire fontos számukra a közösséghez tartozás és a platformon kialakult kapcsolatok. Ezt tükrözik az egyéb közösségi média-felületeken is közkedvelt *kihívások*,⁴³ melyek a Watterpadon többnyire az írással kapcsolatosak, illetve azok az értékelések, amelyeket meghatározott szabályokat követve egymás történeteire adnak a résztvevők. Az értékelések eredményeként a felhasználók díjakat osztanak ki, ebbe a folyamatba spirálszerűen egyre több személy kapcsolódik be, a virális⁴⁴ terjedő tevékenység többnyire sikeresen mozgósítja a közösség tagjait.

Hasonló spirálszerű, virális logika jellemzi a *körkönyveket* is, amelyek a közelmúltban rendkívül népszerűek voltak a platformon. A Watterpad felhasználói körkönyvnek nevezik azokat felkéréseket, kihívásokat, amelyeket – egy témát vagy konkrét címet megjelölve – egymásnak címeznek. Egy-egy ilyen felkérésre sokan elkészítik a saját szövegüket, a téma a felhasználók között „körbejár”. Az ilyen típusú könyvekben többnyire személyes élményeket elevenítenek fel a szerzők az előre meghatározott témához vagy hangulathoz kapcsolódóan. A magyar felhasználók körében népszerű volt például az egy hét történéseit összefoglaló *WeekPad*, a szerzőt megbántó, eláruló, neki csalódást okozó ismerősöket számba vevő *13 okom volt*, illetve az ugyancsak a személyes sérelmeket megfogalmazó *Üzenem neked: Fáj* című körkönyv. Fontos megjegyezni, hogy a *13 okom volt* című körkönyv előzménye egy azonos című YA-könyv (a szerző Jay Asher) és a belőle készült rendkívül sikeres Netflix-sorozat (*13 Reasons Why*).

Egyszerre hordozza a közösségépítés és -rombolás lehetőségét az applikációnak az a funkciója, melynek révén a felhasználók egymás munkáját véleményezhetik, értékelhetik könyvkritikák formájában. Noha az efféle kritikák eredendően a segítségnyújtásra, támogatásra és az íróársak fejlődésének ösztönzésére szolgálnak, gyakorta épp az ellenkező hatást érik el.⁴⁵

Összességében elmondható, hogy a Watterpadon íródott alkotások általában folytatásos regények, melyek olyan műfajokhoz tartoznak, mint például a romantikus tör-

⁴³ Különösen a YouTube-os vlogokban találkozhatunk gyakran ilyen kihívásokkal, lásd GLÓZER Rita, „A nyilvánosság új formái az online felhasználói videóban”, in *Pécsi Tudományegyetem Bölcsész Akadémia 2.*, szerk. BÖHM Gábor és FEDELES Tamás (Pécs: Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar KTDI, 2015), 99–116.

⁴⁴ A „virális” kifejezés az új médiával foglalkozó tudományos szövegekben arra a jelenségre utal, amikor egy-egy vonzó, népszerű kép, szöveg, videó vagy mém a felhasználók kedvelései, megosztásai következtében rendkívül gyorsan elterjed a közösségi hálózatokon, sok felhasználóhoz elér. A virális képességgel rendelkező médiatartalmak lényegében saját maguktól „szóródnak” a hálózati oldalakon, erre a jelenségre reflektál például a Jenkins, Ford és Green könyvében olvasható „If it doesn't spread, it's dead” mottó.

⁴⁵ Lásd GEISZ, *Kapcsolati hálók és közösségek...*, 2018.

ténet, a horror, a sci-fi, a történelmi fikció és a mind közül kimagasló népszerűségnek örvendő fanfiction. A fanfiction kategória népszerűsége többféleképpen is magyarázható. Egyrészt mivel a fiatal generáció tagjai a legaktívabbak a platformon, ezért az ő érdeklődésük érvényesül itt leginkább, amelyre különösen jellemző a populáris kultúra nyomán követése, így az aktuális sorozatok, színészek, énekesek inspirálják őket.

Másrészt az írásaikra kapott visszajelzések is nagyon fontos szerepet játszanak az életükben. Figyelemmel kísérik, hogy hányan olvassák a történetüket, hány *vote*-ot⁴⁶ kapnak fejezetenként, és az elismerő hozzászólások is sokat jelentenek számukra. Ez szorosan összefügg azzal is, hogy a Wattpadon íródott könyveket (pontosabban a legjobb ezer könyvet) kategóriánként rangsorolják, a szerzők többsége pedig igyekszik minél előrébb kerülni a listán. Ezt többféle módon érhetik el, elsősorban a rendszeres írás és publikálás révén, illetve azzal, ha sok ember veszi fel történetüket a saját olvasólistájára, és persze a *vote*-ok, hozzászólások ugyanígy befolyásolhatják az algoritmikus rangsorolást.

Mindezt figyelembe véve nyilvánvaló, hogy a fiatal tartalom-előállítókat erős versenyszellem jellemzi, ezért igyekeznek olyan témákhoz nyúlni, amelyek rövid időn belül minél több személy érdeklődését és tetszését nyerhetik el. Így gyakran az éppen legnépszerűbb, rajongott témákhoz és személyekhez fordulnak, ki kreatívabban, ki kevésbé eredeti módon.

Az ilyesfajta fanfictionök – mivel a szereplői létező személyek – nagyobb mértékben támaszkodhatnak a vizuális elemekre, ebből kifolyólag a korábban említett funkciók és lehetőségek, mint a *cast*, a *trailerek*, a *csatolt képek* és *videók* komoly szerephez jutnak ezekben a szövegekben. Abban az esetben, amikor egy adott sztár áll a történet középpontjában,⁴⁷ a történet maga sokszor mellékessé válik, a lényeg az, hogy a csodálat tárgyához a rajongói szövegeken keresztül közel kerülhessenek.

A történetek megalkotói rendszeresen alkalmaznak állandó zsánereket írás közben, ami az ismerőség érzését kelti az olvasókban. Az egyik népszerű zsánertben például rendszerint egy átlagos diáklány a főszereplő, akinek a szeptemberi tanévkezdéskor egy új, határozott fellépésű és rámenős osztálytársa érkezik. Az új fiú minden tőle telhetőt megtesz azért, hogy vonzalmat ébresszen a lányban, és bár viselkedése „rosszfiús”, valójában nagyon is érzékeny lélek. Az sem ritka, hogy a női főszereplő fogadás tárgya lesz, és csak később alakul ki szerelmi kapcsolat a két fél között, de hasonlóan gyakoriak az emberrablásról szóló történetek.

Azok a fanfictionök, amelyeket filmek vagy sorozatok ihlettek, ennél jóval összetettebbek. Mivel ezekben az esetekben nem csupán két karakterre fókuszál a történet, hanem többnyire egy egész társaságra, ezért jóval több probléma is kerül a fel-

⁴⁶ A Wattpad tetszésnyilvánító eszköze, a Facebook és YouTube *like*-jának megfelelője. A Wattpadon szándékosan nincs *dislike* funkció.

⁴⁷ Leginkább Shawn Mendes, Harry Styles, illetve Cameron Dallas ragadja meg a wattpaderek fantáziáját, de igen gyakori a közkezdvelt fiúzenekarok tagjainak ábrázolása is (például 5 Seconds Of Summer, BTS).

színre. A *Teen Wolf*, a *Stranger Things* és a *The Walking Dead*⁴⁸ ifjú nézői a Wappadon sajátos módon elevenítik föl a népszerű sorozatok jellegzetes motívumait. Azokban az esetekben, amikor alapvetően nem fiatalokról szól a sorozat, a szerzők kortárs szereplőket alkotnak meg, akik egy-egy kalandos történet keretén belül egymásra támaszkodva komoly nehézségekkel küzdenek meg, például a zombi apokalipszissel és más földöntúli jelenségekkel. Mindezek során pedig szerelmek szövődnek, előkerül a nemi identitás témája, a csoporton belül kialakult konfliktusok – csupa olyan téma, ami a fiatalok mindennapi életében is jelen van.

2.3. Populáris irodalom az Instagramon

Az Instagram ma világszerte az egyik legnépszerűbb közösségimédia-platform. Az internetalapú, okostelefonon és (korlátozott funkciókkal) asztali számítógépen is használható fotómegosztó alkalmazást 2010-ben indította útjára Kevin Systrom és Mike Krieger. Az elnevezés az *instant camera* és a *telegram* szavak összevonásából született, utalva arra, hogy a mobil eszközkel készített digitális fotók az applikáció segítségével azonnal közzétehetőek, üzenetként elküldhetőek vagy megoszthatók.

Az applikáció alapvető funkciói ugyan a fotókészítés és -megosztás, de emellett számos egyéb kiegészítő lehetőséget is kínál. A fotókon kívül rövid videók, animációk is feltölthetők az oldalra, ahol a felhasználók követhetik ismerőseiket, direkt üzenet formájában küldhetnek nekik tartalmakat, illetve like-olhatják, kommentelhetik ismerőseik képeit, videóit. A tartalmak címkézésének népszerű eszközei a hashtagek, azaz a # jellel kezdődő szöveges címkék, melyek utalnak a kép tartalmára vagy valamely jellemzőjére. A hashtagek a hatalmas mennyiségű képi és videós tartalom keresését teszik lehetővé.

Az Instagram elsődleges funkciója tehát a képi tartalmak – esetleg szöveges címkékkel, rövid szöveges tartalommal kiegészített – megosztása, ám a felhasználók időnként meglepő leleményességről téve tanúságot ettől nagyon távoli célokra és tevékenységekre is alkalmassá teszik. A kreatív, újszerű használati módok egy csoportja az irodalomhoz kötődik, ennek számos példája ismert.

⁴⁸ A *Teen Wolf – Farkasbőrben* című sorozat összesen hat évadot élt meg 2011-től 2017-ig. A YA kategóriába tartozó tinidráma vagy természetfeletti dráma eredetileg *Az ifjú farkasember* című 1985-ben készült filmen alapul. A *Stranger Things* sorozat eddig két évadot tudhat maga mögött, 2016-ban kezdték el sugározni a Netflixen. Leginkább a sci-fi és a horror jegyei mutatkoznak meg a történetben, ahol egy kitalált kisvárosban a helyi fiataloknak különös, természetfeletti erővel kell szembenézniük. Napjaink egyik leghíresebb zombi apokalipszist megelevenítő sorozata, *The Walking Dead* 2010 óta töretlen népszerűségnek örvend. Eredetileg Robert Kirkman, Tony Moore és Charlie Adlard azonos című képregénye alapján alkották meg a történet fő cselekményét, mely szerint a pusztító vírustól a lakosság zöme élőhalottá vált, a sorozat azon kevesek túléléséről szól, akik képesek voltak a szó szoros értelmében embertelen körülmények között is emberek maradni.

Instagram-naplók, Instagram-regények

Az utóbbi néhány évben a fiatal magyar Instagram-használók körében divatként terjedt a folytatásos történetek, fiktív naplók írása. Ezek a felhasználói fiókokban megjelenő szövegcentrikus tartalmak lényegében a fiatal, laikus felhasználók által írt populáris irodalmi művek. A folytatásos szövegek egyes részeit, epizódjait a szerzők mindig egy – általában stockfotó-jellegű – képhez kapcsolva teszik közzé. Az egyes szám első vagy harmadik személyben írt, személyes nézőpontú és hangvételi szövegek mind a hagyományos naplóbejegyzésekkel, mind a folytatásos regények formai jellemzőivel hasonlóságot mutatnak. A naplószerűség hangsúlyozásával betekintést ígérnek a szerzők titkos, intim világába, ugyanakkor a publikus közösségi-média-felületen tárják fel cselekményüket a lehető legnagyobb nyilvánosság számára. A szövegekben az elbeszélés és leírás dialógusokkal váltakozik, és megfigyelhető a nézőpontok váltogatása is, például olyan esetekben, amikor az elsődleges elbeszélőtől különböző szereplő nézőpontja is megjelenik, azaz amikor a narrátor egy másik szereplő „szemszögéből” írja le az eseményeket.

A sorszámozott epizódok általában rendszeres időközönként követik egymást, lazán kapcsolódnak egymáshoz, és belőlük rendre valamilyen változatos, szövevényes történet bontakozik ki. Az epizódokból álló folytatásos szöveg szerkezetét illetően hasonlít a *serial*⁴⁹ néven ismert televíziós műfajhoz is, mivel az egyes epizódok itt is többnyire cliffhangerrel zárulnak azzal a nyilvánvaló céllal, hogy fenntartsák az olvasó figyelmét, érdeklődését. Az elbeszélő formák és a nézőpontok váltogatása, a rövid epizódok időbeli ritmusa különösen dinamikussá teszi a műfajt. A közösségi oldalakra jellemző módon itt is megfigyelhető a követőkkel való párbeszéd, ami itt az irodalmi elbeszélés megakadását eredményezheti: az elbeszélő én időnként „kiszól” a szövegből, a szerző kikéri az olvasók véleményét, igényét, javaslatait.

A nézőpontok (és ezzel gyakran az írásmód, a stílus) váltogatása, a szerző saját szövegére vonatkozó reflexiója, az olvasó megszólítása vagy a szövegre történő visszacsatolás jelensége az irodalmi modernizmushoz köthető szövegekben is előforduló jelenség, ám amíg ez a klasszikus irodalmi közegben inkább csak gesztusértékű, itt a digitális médiában valóságos kommunikációt, valódi visszacsatolást eredményez.

A cselekmény nyilvánvalóan fikción alapul, gyakran fantasztikus vagy fantasyjellegű, de legalábbis kalandos. A szereplők veszélyes helyzetekbe, szenvedélyes kapcsolatokba bonyolódnak, a történetek gyakori motívuma a szerelem, viszály, barátság, halál, titok és a magány. A kulcstémák nyilvánvaló módon a fiatal szerzők alapélményeire reflektálnak, amikor az iskolai élet banális eseményeit, sokak által kedvelt hobbit, szubkultúrákat és stílusközösségeket (emo, hipster), celebeket és

⁴⁹ A folytatásos televíziós tartalmak esetében a *serial* típusúak egy összefüggő, előrehaladó cselekménnyel rendelkező történetet bontanak rövidebb szakaszokra a televíziós tartalomfogyasztási szokásokhoz igazodva, míg a *series* típusúak esetében az egyes epizódok ugyan állandó szereplőgárdával rendelkeznek, de minden egyes epizód önmagában is érthető, lezárt, kerek egész.

rajongott sztárokat, vagy akár olyan, a fiatalokat érintő problémákat mutatnak be, mint például az anorexia.

A történetekben gyakran visszatérő események és fordulatok a jellegzetes kamasz fantáziavilág megnyilvánulásainak tekinthetők. Gyakori fordulat a szülők váratlan halála, eltűnése, ami után a főhős egyedül marad, vagy ha jelen is vannak a főszereplő életében, nem törődnek vele, rossz a viszonyuk. Ilyen helyzetben a főhős fiatalok csak azért tudnak boldogulni, mert szupererővel, különös képességekkel rendelkeznek, például értik az állatok beszédét. A cselekmény gyakori eleme valamilyen utazás, üldöztetés-menekülés, rejtélyes eltűnés. A történetek többnyire hétköznapi helyszíneken játszódnak, a szereplők otthonában, iskolákban, de gyakoriak az egzotikus, különleges helyszínek (például a távoli, lakatlan sziget) és a népszerű nagyvárosok (Párizs, Róma, New York) is.

A különös képességekkel felruházott szereplők, az utazással (vándorlással), meneküléssel, eltűnéssel kapcsolatos cselekményelemek általánosabb folklór-motívumok, amelyek a kortárs digitális médiában is felbukkannak. A strukturalista formalizmus, különösen Propp kategorizációja⁵⁰ révén ismertté vált karakterekhez és cselekményelemekhez nagyban hasonlóak fordulnak elő az Instagram-naplókban is. A jelenség folklorisztikus értelmezését támasztják alá, illetve erősítik az online folklór kutatása kapcsán megfogalmazott megállapítások, amelyek számos anonim szöveges (városi legendák, online viccek, lánc-emailek), képi (photoshoppal módosított képek, mémek) és videós (remixek, mashupok) médiaműfaj esetében hangsúlyozzák a folklorisztikus, vernakuláris jelleget.⁵¹ Az Instagramon megfigyelhető motívumok érdekessége, hogy itt lényegében az irodalom „visszafolklorizálódásának” jelei figyelhetők meg.⁵²

Ezzel összefüggésben érdemes felidézni Walter J. Ong *másodlagos oralitással* kapcsolatos gondolatmenetét, aki rámutatott, hogy az elektronikus és digitális kommunikáció korában a szóbeliség, a szóbeli kultúrák egyfajta újraéledése figyelhető meg, persze az írásbeliség tapasztalataira épülve. Az írást még nem ismerő egykori kultúrák a felhalmozott tudás megőrzésére és továbbadására olyan – ismétlésen, felsoroláson alapuló, versengő hangnemet alkalmazó és erősen szituált – nyelvi formákat használtak, melyek módosult formában újra megjelennek a média, különösen a digitális, közösségi média színterein.⁵³ Az újfajta szóbeliség feltűnően hasonlít a régire közvetlenségét, a közösségi szellem erősítését, a jelen pillanat

⁵⁰ Vlagyimir Jakovlevics PROPP, *A mese morfológiája* (Budapest: Osiris Kiadó, 2005 [1928]).

⁵¹ Összefoglalóan lásd GLÓZER Rita, „A mémelmélet helye az új média kutatásában”, *Apertúra*, 2016. ősz, hozzáférés: 2018.11.29, <http://uj.apertura.hu/2016/osz/glozer-a-memelmélet-helye-az-ujmedia-kutatasaban/>.

⁵² Erre Havasréti József hívta fel a figyelmünket, akinek sok értékes észrevételét és a kézirathoz fűzött megjegyzéseit ezúton is köszönjük.

⁵³ Walter J. ONG, *Szóbeliség és írásbeliség. A szó technológizálása* (Budapest: Gondolat Kiadó-AKTI, 2010).

hangsúlyozását és a különféle formulák használatát tekintve, mondja Ong. Az eredetileg szóban létező folklórszövegek motívumainak irodalmi szövegekbe történő visszaíródása, újra felbukkanása a digitális médiában ennek a másodlagos szóbeliségnek érdekes példája.

Az említett naplók írásához és olvasásához fontos közösségi funkciók kapcsolódnak. A szerzők számára jól láthatóan kulcskérdés a követők és like-ok számában mérhető elismerés, a népszerűség – ebben is felfedezhető a szóbeli előadásra kapott azonnali visszajelzések igényének megjelenése a digitális közegben, ennyiben ez is folklorisztikus vonás. Ennek eléréséért, növeléséért komoly erőfeszítéseket tesznek: kikérik a követők véleményét, tanácsát a cselekményre, annak folytatására vonatkozóan, akár ismeretlen felhasználók Instagram-fiókjának *bekövetésével*⁵⁴ is igyekeznek új követőket, olvasókat toborozni. Az olvasókból, követőkből számos esetben kisebb-nagyobb rajongói közösség jön létre, mely időnként viharos konfliktusoknak, sértődéssel, kivonulással (és *kikövetéssel*) vagy épp bocsánatkéréssel záruló vitáknak ad teret.⁵⁵ A szerzők a közösségi applikációba álnéven regisztráltak, tehát valódi kilétük ismeretlen, a szövegek ebben az értelemben anonimak, de az írásmódból, a követők személyéből joggal következtethetünk arra, hogy a folytatásos populáris irodalmi műveket tinédzserek, többségükben fiatal lányok írják. A felhasználói profil neve többnyire vagy a történetre, vagy a címszereplőre/szerzőre utaló kifejezés. A címek között sok hasonlót találunk, ezek lényegében egy-egy címtípust képviselnek (valakinek az élete, naplója, sztorija, mindennapjai),⁵⁶ más esetekben pedig utalnak arra, hogy a történet szerelemről, szenvedélyekről, mély érzelmekről szól.⁵⁷ A történetek egy másik csoportjának címében a fiatalok által kedvelt témákra (vámپیروkra, zombikra, vérfarkasokra, apokalipszisre) történik utalás.⁵⁸

Az Instagram-naplók formájában közreadott történetek cselekménye tehát a kamaszok sajátos élethelyzetére és problémáira reflektál: a szövegek a kortárs közösségbe való beilleszkedéssel, a baráti és párkapcsolatokkal, a szülőkről való leválással és általánosságban a felnőtté válással összefüggő félelmeket, érzéseket, fantáziákat jelenítik meg. A tinédzserek számára alapvető kérdésként merül fel: ki vagyok én? és mi az élet értelme? Az anonim módon írt, személyes hangvételű, mégis nyilvános (és így visszajelzéseket eredményező) amatőr populáris irodalmi szövegek lehetőséget adnak arra, hogy a szerzőjük különféle karakterekbe, élethelyzetekbe beleélje

⁵⁴ A *bekövetés* és *kikövetés* kifejezések használatakor a szövegben magunk is tizenéves felhasználók által használt énikus megnevezéseket vesszük át, akik bekövetés alatt valamilyen profil követésének megkezdését, kikövetés alatt a követés megszüntetését értik.

⁵⁵ Bővebben lásd: GLÓZER Rita, „»Society, you need to grow up!« Popular Literature made by Hungarian Teenagers on Instagram”, in *New Media and Society. Researches in the Hungarian Environment*, ed. ISTVÁN Zsigmond, 77–102 (Cluj-Napoca: Scientia Publishing House, 2017).

⁵⁶ Például: @egy_suttogo_elete, @egy_senki_naploja, @taylor_tortenete, @maya_sztorija, @alex_mindennapjai, @egy.lany.voltam, @lehetetlen_szerelem, @minden_maskepp_alakult.

⁵⁷ @halalos.kuldetes, @szerelem_az_eletemben, @szerelem_elso_latasra stb.

⁵⁸ Bővebben lásd: GLÓZER, „»Society, you need to grow up!«...”, 2017.

magát, sokféle identitást „kipróbáljon” viszonylag ártalmatlan formában, védett környezetben, oly módon, hogy (a kamaszokra jellemző) azonnali visszajelzésre vonatkozó igények is kielégüljenek a közösségimédia-platformon.

3. Szerzők, rajongók és platformok

A fentiekből számos izgalmas összefüggés és tendencia bontakozik ki. Egyfelől a professzionális YA és az amatőr fanfiction jellegű tartalmak között sajátos kapcsolódások figyelhetők meg, és ezek a digitális média konvergens folyamataival is összefüggenek. Másrészt pedig a különféle irodalmi műfajoknak a digitális médiaplatformokon, közösségi oldalakon és mobilapplikációk felületein való megjelenése önmagában, irodalomtudományi, irodalomszociológiai szempontból is érdekes jelenség.

Az ifjúsági irodalomhoz sorolt szövegek és a rajongói tartalmak egyaránt a tizenévesek mindennapi életének problémáival foglalkoznak, azt transzformálják esetenként életrajzi jellegű, realisztikus, máskor fikciós, nemritkán fantasy-elemeket idéző történetekké. Így válik témává mindkét műfajban a szerelem, a barátság, az iskola, esetleg a szülők válása, az otthonról történő elköltözés vagy az utazás. A három megvizsgált platformon (könyv, Wattpad, Instagram), illetve műfajban (YA regény, Wattpad-történet, Instagram-napló) lényegében ugyanazokkal a zsánerekkel és stílusokkal találkozhatunk. A fiatalok a jelek szerint leginkább a horror, a krimi, a sci-fi, a romantikus novella vagy regény és a napló műfaját, valamint a vérfarkas-vámpír-zombi tematikát érzik magukénak. Ezek vannak jelen a YA irodalmi szintéren, és mint népszerű minták, ezekkel találkozhatunk az amatőr irodalomnak teret adó applikációkban is. Azaz a fiatalok nemcsak olvassák az ilyen könyveket, hanem maguk is ezekben az irodalmi formákban kísérleteznek az írással, önkifejezéssel, próbálkozásaik kortárs csoportokban történő megosztásával. Mind a young adult irodalom olvasása, mind a saját amatőr irodalmi szövegek írása vagy ilyenek olvasása, értékelése és kommentálása fontos része annak az érzelmi munkának, amely a felnőtté válás folyamatát kíséri.

A vizsgált szövegtípusok között ugyanakkor különbségeket is megfigyelhetünk. Az egyik nyilvánvaló eltérés az alkotó tevékenység alanyait, a tevékenység egész közegét érinti. A YA irodalom szerzői és kiadói köre professzionális felnőtt szerzőkből áll, akik hivatásszerűen, forprofit alapon, az írás és könyvkiadás intézményi közegén belül végzik tevékenységüket, míg a két közösségimédia-platform az amatőr, nonprofit, hobbi szerzői tevékenység színtere. A Wattpad a maga félig amatőr, félig professzionális karakterével és az egészen fiatalok között jelenlévő felnőtt szerzőkkel átmenetet képez a professzionális irodalmi színtér és az amatőr Instagram-közösség között. Az Instagram felhasználóinak körében minden területen többségben vannak a fiatalok,⁵⁹ ők egy egyébként teljesen más célra szolgáló, más

⁵⁹ A Crane reklámügynökség 2017-es felmérése szerint a magyar Instagram-használók legnépesebb csoportját a 18–25 éves korosztályhoz tartozók alkotják (*Magyar Instagram körkép 4.0*, hozzáférés: 2019.05.08, <https://www.crane.hu/trends-on-instagram>).

típusú tartalmaknak és közönségnek helyet adó közösségimédia-platformon fejtik ki írói tevékenységüket. Míg az irodalmi színtér és az amatőr írói próbálkozásoknak helyet adó közösségi applikáció természetes, szerves helyszíne és közege az írói alkotómunkának, addig az Instagram esetében a platform irodalmi célokra való alkalmazása, igénybevétele jó példája annak, amit Henry Jenkins az *appropriation* fogalom segítségével fejez ki.⁶⁰

Ezzel a terminussal a kortárs médiavilágban megfigyelhető tendenciára hívja fel a figyelmet, a fiatal médiahasználóknak arra a képességére, hogy már meglévő szövegek, narratívák újrafelhasználásával, remixelésével, kreatív továbbgondolásával saját látásmódjukat, értelmezéseiket megfogalmazó új, eredeti médiatartalmakat hozzanak létre. A narratív sémák, karakterek, témák ilyen újrafeldolgozása, újrafelhasználása az irodalmi hagyománynak valamilyen mértékben mindig is a része volt, de a digitális, közösségi média részvételi kultúrája radikálisan kibővítette ennek lehetőségeit mind technológiai vonatkozásban, mind a hozzáférés tekintetében.⁶¹ Jenkins megítélése szerint a remix, a mashup technikái az új médiaműveltség központi elemeivé váltak, és egyúttal a kulturális termelés és fogyasztás demokratizálásához is hozzájárultak. Bár a médiakutatásban a kisajátítás és újrafelhasználás fogalma Jenkins közvetítésével vált széles körben ismertté, maga a koncepció nem új keletű.

Az alkotás eredetiségének és az átvételnek a kérdése végigkíséri a művészetről való gondolkodás egész történetét, de különösen felerősödik a 20. század utolsó harmadának kulturális-művészeti törekvéseiben, és az ezekről folyó tudományos-esztétikai diskurzusban.⁶²

A zenében megjelenő átvételi gyakorlatok egyik izgalmas példája az 1970-es években népszerűvé vált hip-hop vagy rap jelensége. Shusterman a rap meghatározó alkotó eljárásaként mutatja be a *kisajátítás* gyakorlatát, amelynek lényege hangminták átvétele korábbi, esetenként jól ismert hanglemezekről, és ezekből eredeti, új zeneszámok létrehozása. A *sampling* Shusterman magyarázata szerint a modernista esztétikai konvenciókat felszámoló gyakorlat, sajátosan posztmodern művészet, mely ellenszegül a magas és a populáris művészet megkülönböztetésének, valamint a műalkotás egységét és integritását tételező hagyományos felfogásnak. Az eredetiség ily módon újraértelmezett fogalma „a transzfiguratív kisajátítást és a régi újrahasonosítását is magában foglalja”.⁶³ A rap és a körülötte kiépülő szubkulturális

⁶⁰ JENKINS, *Multiculturalism, Appropriation...*, 2009.

⁶¹ Erre maga Jenkins is számos példát mutat be 1992-ben megjelent könyvének a slash-irodalomról szóló fejezetében, ahol a Star Trek televíziós sorozat rajongói által írt fanfictionöket és az egész rajongói közeget vizsgálja.

⁶² A kisajátítás és újrahasonosítás formáinak értelmezésére vállalkozó elemzések fontos viszonyítási pontja a frankfurti iskola képviselőinek, Walter Benjaminsnak és Theodor Adornónak a műalkotások egységével és a tömegkultúrával kapcsolatos nézetei.

⁶³ Richard SHUSTERMAN, „A rap művészete”, in Richard SHUSTERMAN, *Pragmatista esztétika*, 369–427 (Pozsony: Kalligram Kiadó, 2003), 378.

szcena értékei, ideológiája emancipatorikusak abban az értelemben, hogy céljuk egy elnyomott, periférikus társadalmi csoport, a gettóbeli afroamerikai fiatalok ízlésének és véleményének láthatóvá-hallhatóvá tétele a mainstream (média)nyilvánosságban.

A kortárs képzőművészetben megfigyelhető appropriáció egyik fontos jellemzőjét Gálosi⁶⁴ abban látja, hogy bár az átvétel, a hagyomány által kínált mintakészlethez fordulás a művészi alkotás természetes lehetősége, a kortárs művészetben ez a forrásként használható tradíció „szinte végtelen mértékben kiszélesedett”, a kortárs művész szinte bárhol is vehet mintát.⁶⁵ Az 1980-as évek második felétől a festészetben és a fotóművészetben kiformalódó úgynevezett *appropriation art* gyakran fordul az elődök alkotásaihoz a megismétlés és felhasználás gesztusával, a megértés (mint elsajátítás) szándékától vezérelve. Gálosi értelmezése szerint ez az esztétikai befogadás intellektuális irányba történő eltolódását jelzi, „a posztmodern kontextusnak azt az alapvető paradigmáját, hogy nemcsak felfüggesztődik az eredeti és a másolat viszonya, hanem jelentéstöbblete által az utóbbi fel is értékelődik”.⁶⁶ Ő a kisajátító művészet lényegi intencióját és egyben eredményét a műalkotások radikális intellektualizálódásában látja, szerinte „az appropriáció nem hoz létre önálló művet, csupán a mű kritikájának kísérletét”, ahol a kommentár függelékként rendelődik az eredeti műhöz, és célja végső soron kritikai: előmozdítani a művészet megértését és élvezetét.

A fentiekhez sokban hasonló módon értelmezi a digitális médiaművészetre jellemző remix gyakorlatát Lev Manovich.⁶⁷ Ő a felhasználók rendelkezésére álló sokféle technológiai lehetőségre vezeti vissza a Dybwad nyomán *kollaboratív remixelhetőségnek* nevezett jelenséget. A számtalan információátviteli forma jelenléte szerinte arra ösztönzi az embereket, hogy „az információt a különböző forrásokból saját tereikbe emeljék át, azokat remixeljék, majd mások számára is elérhetővé tegyék, és hogy együttműködjenek (vagy legalábbis együtt játsszanak) a különböző közös információs platformokon”.⁶⁸ A remix virágzását ösztönzi a különféle tartalmak moduláris felépítése és az alapanyagként használható elemek gyűjteményeinek létrejötte, elérhetővé válása (stockfotók, zenei és szoftvergyűjtemények stb.). A digitális platformok korában, véli Manovich, a kulturális gazdagság modularitása radikálisan kiszélesedhet, automatizálódhat: „Ebben a világban bármely befejezett kulturális produktum bármely körvonalazható eleme automatikusan alkotóelemévé válhat egy újabb alkotásnak. Az elemek még »publikálhat-

⁶⁴ GÁLOSI Adrienne, „Átöröklés: az eredetiség és reprezentáció összefonódása a nyolcvanas évek művészetében”, in *Hagyomány és eredetiség. Tanulmányok*, szerk. WILHELM Gábor, 135–142 (Budapest: Néprajzi Múzeum, 2007).

⁶⁵ Uo., 136.

⁶⁶ Uo., 140.

⁶⁷ Lev MANOVICH, „Remixelhetőség”, in *Hatalom a mobiltömegek kezében*, szerk. HALÁCSY Péter, VÁLYI Gábor és Berry WELLMANN, 79–90 (Budapest: Typotex–MOKK, 2007).

⁶⁸ MANOVICH, „Remixelhetőség”, 79.

ják» is magukat, vagy más kulturális termékek »előfizethetnek« rájuk, ahogy most feliratkozhatunk RSS-értesítőkre vagy podcast-okra.”⁶⁹ Vízióját olyan tendenciákra alapozza, mint az elérhető információsomagok egyszerűsödése, a nyílt forráskódú szoftverek, bárki számára szabadon felhasználható tartalmak terjedése, az egyre könnyebben hozzáférhető és kezelhető eszközök megjelenése, valamint a technológiai konvergencia kiszélesedése.

Hogy az általunk vizsgált esetekben ez a kisajátítás, feldolgozás, újraértelmezés pontosan hogyan is megy végbe, az a fenti elemzésekben nyomon követhető. A nyomtatásban, könyvként megjelenő eredeti történetek cselekményelemei, karakterei, narratív sémái adaptálódnak az irodalmi célú közösségi applikáció felületein. A Wattpad elsődleges célja az amatőr irodalmi szövegek írásának, publikálásának támogatása a közösségi média logikája nyomán, a szövegeket másokkal megosztva, mások számára hozzáférhetővé, kommentelhetővé, értékelhetővé téve. Az Instagram döntően vizuális médium, erőteljes közösségi funkciókkal. Az ezen a platformon megjelenő laikus irodalmi tevékenység jelentős mértékben alárendelődik a képi funkcióknak, de a szerzők mégis képesek a platformot saját irodalmi és közösségformáló törekvéseiknek, igényeknek megfelelően használni. Mi több, a közönség is hajlandó egy képmegosztó applikációban hosszabb-rövidebb irodalmi szövegeket olvasni. A kisajátítás itt tehát kettős értelemben is jelen van: egyrészt az irodalmi szövegek, másrészt egy eredetileg más célt szolgáló médium kisajátítása révén.

Az irodalmi, illetve fikciós szövegek három vizsgált típusa a bourdieu-i értelemben vett⁷⁰ legitimitás eltérő mértékével, formájával rendelkezik, és ez a kisajátítás jelenségével is összefügg. Az eredeti YA műveket a „szentesített kultúra” szférájához sorolják az irodalmi termelés és fogyasztás rendszerében résztvevő szereplők. A Wattpad applikációt, amely az irodalmi művek tartalmi kisajátítása révén nyeri el saját legitimitációját, ahhoz a köztes szférához tartozónak érezzük, mely (a filmhez vagy a fotóhoz hasonlóan) ugyan nem a hagyományos magaskultúra része, de rendelkezik olyan normákkal, melyek lehetővé teszik az egyes művek értékének konszenzusos megítélését. Az applikáció esetében, ahogy láthattuk, ezek a normák részben annak előre programozott funkcióiból, részben a felhasználói közösség működéséből származnak. Arra is láthatunk példát, hogy ebből a köztes szférából van átjárás a legmagasabb legitimitációval rendelkező szférába, Wattpad-szerzők érvényesülésére elismert íróként.

Az Instagram esetében a kétszeres, tartalmi és mediális kisajátítás eredményeként létrejövő szcena már csak „töredékes” legitimitással bír: a kulturálisan képzetlen, hátrányos vagy periférikus helyzetű aktorok (fiatalok, tinédzserek) nyilvánvalóan nem rendelkeznek olyan ismeretekkel, amelyek a magaskulturális alkotások létrehozásához szükségesek. Írásaikat valamiféle „népi esztétika” jellemzi, az alkotások értékeléséhez nem állnak rendelkezésre kidolgozott normák, ezek a művek a

⁶⁹ Uo., 82.

⁷⁰ Pierre BOURDIEU, „A legitimitások hierarchiája”, in Pierre BOURDIEU, *A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése*, 92–96 (Budapest: General Press, 2008).

az írás általi népszerűség elérése, a közösségépítés, a párbeszéd. A wattpaderek – legalábbis a tudatosabb, igényesebb „kemény mag” – esetében sokkal inkább elvárásnak tűnik az írói profizmus, ők kevésbé elfogadóak az amatőrökkel, laikusokkal és a kevésbé tökéletes szövegekkel kapcsolatban.⁷² Az Instagram közönsége, noha esztétikai szempontból talán kevésbé igényes,⁷³ de a cselekményszövés izgalmasságával, az ábrázolt világ érdekességével, vonzó, megragadó voltával kapcsolatban kritikusabbnak tűnik. Stilisztikai, nyelvi hibák kevésbé zavarják őket, de ha egy történet nem elég izgalmas, érdekes, magával ragadó, akkor felhagynak a követésével.

Mindez az önkifejezéshez, illetve az irodalmi normákhoz való viszonyulással is összefügg. A professzionális YA irodalom mind a stílus, mind a tartalom tekintetében megfelel az uralkodó normáknak, mainstream jellegűnek tekinthető. A digitális platformokon – az irodalmi közegetől való távolság mértékével arányosan – egyre fontosabbá válik az élményszerű, az életrajzi elemeket felvonultató szubjektivitás, ez a regény műfajtól a napló felé való eltérülésben is megmutatkozik. A professzionális irodalomtól az amatőr irodalmi szövegeken át a rajongói tartalmakig húzódó kontinuumon az írói igényesség valamilyen mértékű visszaszorulásával együtt kerül előtérbe az író személyes hangja, az önkifejezés, a belső személyes (és egyben generációs) fantáziavilág kivetülése és a gyors népszerűség vágya. A napló- és sorozatszerűség is ezt erősíti, hiszen – a lezárt irodalmi szövegtől eltérően – lehetőséget ad az érzelmi hullámszó, az időben változó érzések és fantáziák, a belső folyamatok közvetlen és folyamatos megjelenítésére.

⁷² GEISZ, *Kapcsolati hálók és közösségek...*, 2018.

⁷³ Érdeemes megfigyelni mindezek kapcsán a két platform közötti átjárást. Az utóbbi időben egyre többször fordult elő, hogy korábban Wattpadon tevékenykedő írók részlegesen vagy teljes mértékben áttértek az Instagram használatára, mert túl sok negatív kritika érte őket a korábbi felületen. Ugyanígy akadnak olyanok, akik igénytelenségre hivatkozva becsmérték az Instagramon írt történeteket.